M. DOLORS SANTANDREU I ROSA SERRA ROTÉS

Els camps nazis

Definicions per explicar l'horror: els camps de concentració

La bibliografia està plena de definicions que matisen un dels fenòmens més vergonyosos de la història de la humanitat: una instal·lació destinada al confinament de persones, sense judici previ, que els règims totalitaris han utilitzat per tancar-hi intel·lectuals i polítics dissidents, presoners de guerra, minories ètniques, grups religiosos, homosexuals, i altres grups de persones. Noms diferents per diferenciar camps d'internament, de concentració, de presoners, de treballs forçats, d'extermini.... camps de mort i de vergonya.

Documentats des que a finals del s. XIX, i en el context del colonialisme, dos estats, Espanya i Anglaterra els van posar en pràctica. Es va fer servir per primera vegada el terme camp de concentració a la Cuba de 1896, quan el govern espanyol va confinar els guerrillers cubans que lluitaven per la independència del que aleshores era colònia espanyola. També la pràctica i el nom es va fer servir a la colònia britànica de Sud-àfrica, entre 1899 i 1902, durant la Segona Guerra dels Boers.

Tot i que el cas més conegut, per la seva extensió i crueltat, és el dels camps de concentració nazis, on milions de persones foren exterminades, no podem deixar d'esmentar els camps de concentració francesos; sovint anomenats a França camps d'internament, van ser establerts per les autoritats franceses a la fi de la guerra civil espanyola per a confinar-hi, entre 1939 a 1941, prop de mig milió d'exiliats republicans que fugien del franquisme. Tampoc no podem oblidar els camps de concentració republicans i franquistes, durant els anys de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). Dels franquistes, que s'allargaren fins el 1947, coordinats pel Servicio de Colonias Penitenciarias Militarizadas, destaca el de Miranda de Ebro (Burgos) que el 1940 fou visitat per Himmler (1) amb l'objectiu de repatriar els alemanys presos a Espanya, detenir a possibles espies del bàndol aliat, i identificar els jueus que havien de ser deportats als camps d'extermini. El camp va ser dirigit per un temps per Paul Winzer, un alt càrrec nazi. Paradoxalment, al cap de pocs anys, entre 1944 i 1947, Miranda de Ebro es va convertir en un camp de concentració pels molts desertors de l'exèrcit nazi i feixista i membres destacats de la França de Vichy que desertaren en veure l'avanç del bàndol aliat per Europa i la imminent fi de la II Guerra Mundial. Espanya esdevenia el pont i la oportunitat per fugir cap a Amèrica Llatina, gràcies a les organitzacions com l'operació Odessa (2) i a les ajudes econòmiques que van atorgar els nazis.

Tampoc no podem oblidar els "Gulag", nom amb què es coneix no només l'administració dels camps de concentració, sinó també al sistema soviètic de treballs forçats en si mateix, en totes les seves formes i varietats, camps de treball, de càstig, de criminals i polítics, de dones, de nens, camps de trànsit, i fins al sistema de repressió, és a dir, el conjunt de procediments que anaven des de les detencions, els interrogatoris, el transport en vehicles de bestiar, el treball forçós, la destrucció de famílies, els anys perduts en l'exili, les morts prematures i innecessàries. Un complex sistema per a presoners polítics conegut a occident després de la publicació en 1973, de l'obra Arxipèlag Gulag, de Alexander Solzhenitsyn.

Certament que ni la Tercera Convenció de Ginebra de 1929, que establia els camps de concen-

Heinrich Luitpold Himmler (1900–1945) va ser un polític de l'Alemanya Nazi i cap de les Schutzstaffel (SS). Va ser un dels homes més poderosos de l'entorn d'Adolf Hitler, juntament amb Hermann Göring i Joseph Goebbels. Com a Reichsführer-SS, controlava totes les forces de policia i de seguretat del Reich, inclosa la temuda Gestapo.

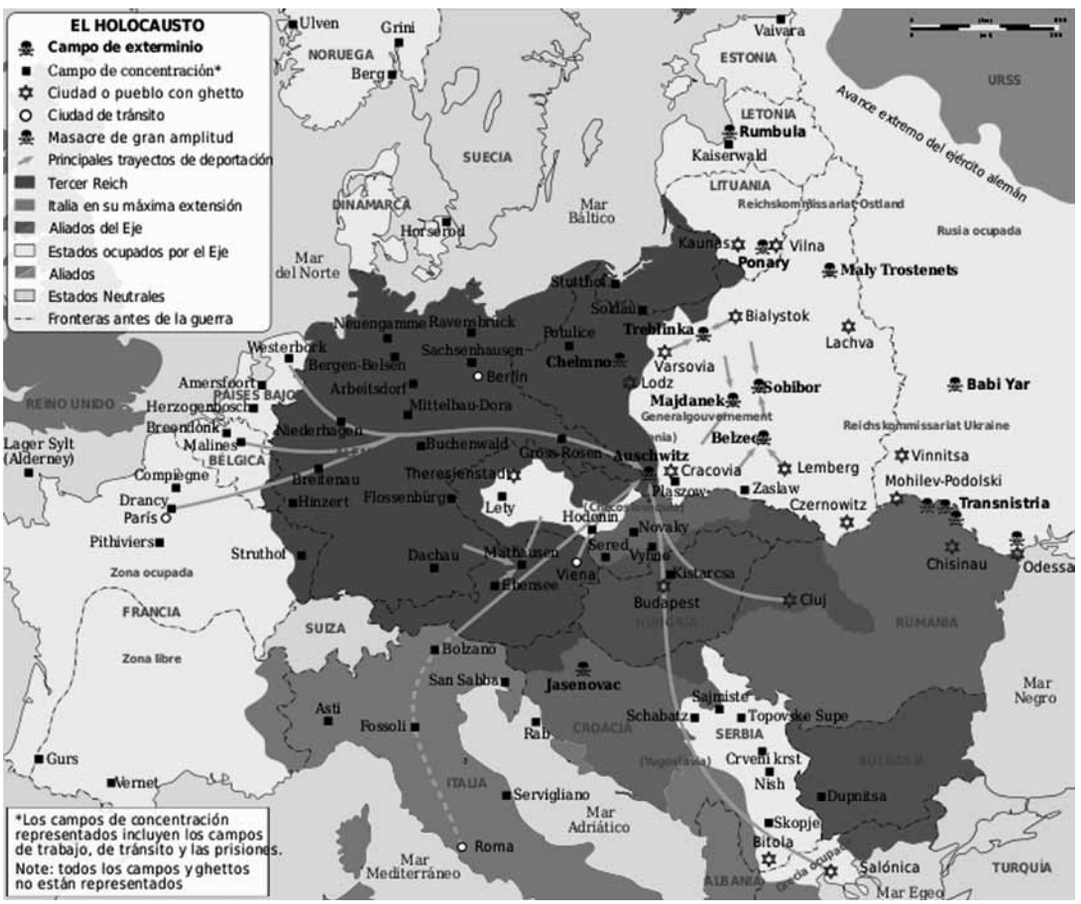

tració com a sistema de confinament per presoners de guerra i el tractament que havien de rebre, ni la Quarta Convenció de Ginebra de 1949, redactada després de les atrocitats comeses durant la II Guerra Mundial van i han tingut massa repercussió alhora d'aplicar els acords sobre la protecció dels civils durant conflictes armats. La llista de genocidis és vergonyosament llarga, i tots han utilitzat el sistema de repressió i mort dels camps de concentració i extermini. Des del perpetrat per la Revolució Cultural a Xina (1966 a 1969) que va provocar la mort de 20 a 30 milions de persones, les purgues massives dels Khmers Rojos de Pol Pot a Cambotja (1971 a 1979) que van exterminar una quarta part dels cambodjans. El genocidi de Burundi (1972), l'extermini de milers de tutsis a Rwanda (1994), la massacra de Srebrenica (1995) o les accions cruentes de les Guerres dels Balcans. De tots aquets sistemes repressius, el desenvolupat pel regim nacionalsocialista alemany entre 1933 i 1945 es el més complex, desenvolupat, sofisticat i massiu fins avui mai posat en pràctica en la historia de la humanitat.

Sachsenhausen fou un camp de concentració que operà al nord de Berlín, a la ciutat d'Oranienburg a l'actual estat federat de Brandenburg des de l'any 1936 fins l'any 1950, essent dirigit primer pels nacionalsocialistes i després pels soviètics. Juntament al camp de concentració de Buchenwald fou l'indret on els nazis sacrificaren més alemanys.

Els "camps salvatges" de la primera etapa del Nazisme (1933-1935) (3)

Amb la finalitat principal d'atemorir els seus adversaris polítics, el règim nazi va crear, en els primers mesos del seu domini, un gran nombre de centres de detenció per tot el país, pels quals van passar, entre febrer i abril de 1933, més de 45.000 persones. L'objectiu d'aquesta setantena de camps era reprimir el moviment obrer organitzat, comunistes, socialistes, socialdemòcrates i sindicalistes, tot i que també van passar per aquests centres moltes persones de tendències conservadores i, en casos excepcionals, en aquesta primera fase, elements Asozialen, nom que rebien els homosexuals,

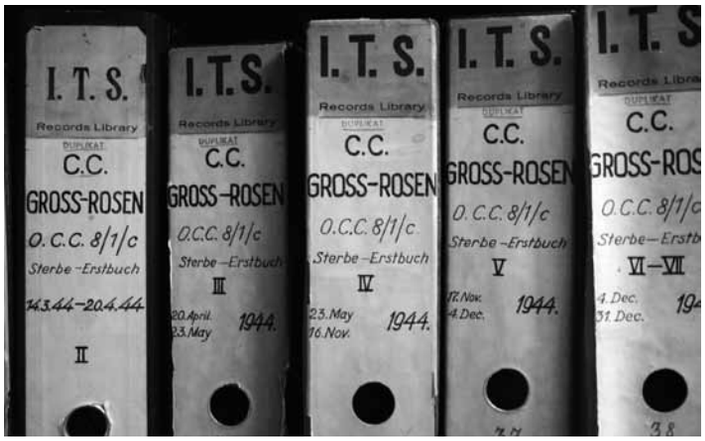

Mapa amb els principals camps de concentració i d'extermini. S'hi destaquen els camps de concentració escampats per França, Bèlgica, Holanda Dinamarca, Noruega, Itàlia, Grècia i tots els països de l'Europa de l'Est, Polònia, Àustria, Bulgària, Hongria, Romania, Txèquia, Eslovàquia, Cracòvia, Estonià, Letònia, Lituània i Rússia.

També els set camps d'extermini (Chelmo, Trehlinka, Maly Trostenets, Sohibor, Majdanek, Belzec, Jasenovac i Auschwitz), les grans massacres i els grans guetos (Cracòvia, Varsovia, Lodt,Vilna, etc.), a més dels principals trajectes de la deportació.

El Camp de concentració de Mittelbau-Daura, conegut també amb el nom de Dora o Dora-Nordhausen fou destinat a treballadors que produïen les V2, V1 i alguns motors d'avió a la fàbrica subterrània de Mittelwerk. Fundat el 28 agost 1943 a Turíngia. Els túnels de la muntanya de Kohnstein van ser la major fàbrica d'armament subterrània de la Segona Guerra Mundial amb una longitud de conjunt d'aproximadament 20 km i és la major instal·lació subterrània del món. Dels 60 000 presoners –provinents de 40 països–, uns 40.000 van morir a causa de les brutals condicions d'allotjament i treball. Dels túnels de Dora Mittelbau van sortir un total de 4575 bombes, les V2, i per a la seva fabricació van morir directament en la seva producció 26.500 presoners, és a dir, cada V2 es va emportar una mitjana de sis presoners.

pidolaires, i una llarga llista de persones que els nazis consideraven indesitjables.

La creació d'aquests primers camps no va ser iniciativa de les autoritats estatals, sinó d'algunes formacions del Partit Nazi, sobretot les SA (4) amb la col·laboració de les autoritats regionals i locals, per tal de fer front a l'allau de detencions després de la promulgació dels Decrets Presidencials d'Emergència de març de 1933. Aquests decrets eliminaven qualsevol forma d'intervenció judicial, de manera que els detinguts podien ser enviats als camps de concentració i centres de detenció, sense cap tipus de control legal. La infraestructura era mínima i moltes vegades no eren més que un soterrani, on es torturava els detinguts, on la policia política podia aplicar unes mesures molt més dràstiques en la seva lluita contra l'enemic polític.

Aquets procediments provocaven sovint denuncies a la premsa estrangera per la qual cosa el règim va arribar a la conclusió que aquests primers camps de concentració havien de ser eliminats, i que havia d'establir un nou sistema de camps, totalment centralitzat, sistematitzat i subordinat a les necessitats de les mesures polítiques del règim. El nombre de persones que, a causa dels maltractaments o les execucions, van morir en aquests primers camps no es pot saber amb seguretat, encara que les xifres es poden situar entre els 300 i els 800 morts (5).

La segona fase dels camps de concentració nazi (1936-1939)

La segona fase és la fase de centralització i unificació de l'estructura interna i externa de tot el sistema de camps de concentració, a partir de la creació de nous camps seguint el "model Dachau" (6) i de preparació per a la fase d'expansió que arribaria amb l'inici de la guerra. Aquesta fase de centralització coincideix amb la consolidació del poder de Himmler al capdavant de la policia alemanya.

La progressiva consolidació del poder repressiu en mans d'Himmler va provocar també la formalització de l'estructura i administració dels camps de concentració i va conduir a un cert nivell d'estandardització del tracte als detinguts. No obstant això, tant la direcció de la policia política com la de les SS tenien també entre els seus plans la creació d'un sistema de camps, no només per consideracions de seguretat, sinó també com un mitjà per introduir en els camps de concentració un seguit de principis ideològics en els quals basar el seu funcionament.

Així va aparèixer el principi de "prevenció general", basat en les concepcions social-racistes de la ideologia nazi. Segons aquest concepte de prevenció, les activitats de la policia política havien de perseguir i eliminar qualsevol "desviació" política, criminal, social o racial: aquestes tendències desviades havien de ser considerades com una "degeneració física" del criminal. Des del punt de vista de la repressió nazi, en aquesta etapa es van desenvolupar tres grups bàsics de "criminals". Mentre aquests tres grups es mantinguessin controlats, es podria considerar que la "Comunitat Popular" (Volksgemeinschaft) nacionalsocialista estava "neta" i lliure de conflictes. Els grups eren: Persones que podien ser considerades com a criminals professionals, persones amb tendències criminals i delinqüents habituals i persones el comportament de les quals podia fes perillar la comunitat popular i que, per tant, quedaven dins de l'esfera de l'actuació policial.

La principal característica que desenvoluparien els nous camps era que mantenien una estructura organitzativa concreta i específica: Kommandantur, camp de custòdia preventiva, tallers,

casernes de les SS i la colònia de cases dels oficials de la comandància. En aquest sentit, l'obertura de Sachsenhausen va marcar l'inici del nou sistema, que va créixer a l'estiu de 1937 amb la inauguració de Buchenwald, a les rodalies de Weimar, l'obertura el maig de 1938 de Flossenbürg, i a l'agost d'aquest mateix any del camp austríac de Mauthausen; el maig de 1939 es va fundar Ravensbrück, un camp especial per a dones.

El nou sistema de camps de concentració va ser planejat per recloure entre 30.000 i 50.000 presos; des de finals de 1936, el nombre de detinguts es va anar incrementant progressivament, arribant a les xifres previstes i partint d'una inicial, a principis del conflicte, de 21.000 detinguts. Entre 1937 i 1938 es van iniciar onades de detencions que per la seva extensió sistemàtica, van suposar un salt qualitatiu en la política de persecució. Fruit de l'aplicació dels conceptes d'higiene social a les activitats de la policia política, es van dirigir contra persones considerades asocials, criminals professionals i indesitjables, amb l'objectiu de proporcionar seguretat, però també per aconseguir el reclutament d'una gran quantitat de mà d'obra destinada a treballs forçats. La política d'explotació econòmica dels presos va passar per la creació de la DEST (Deutsche Erd-und Steinwerke GmbH), una empresa pròpia de les SS, encarregada de l'explotació dels recursos dels camps, especialment pedreres, materials i indústries de construcció.

El nombre d'internats es va incrementar espectacularment en un període de dos anys: de 4.761 detinguts, al novembre de 1936, es va passar a gairebé 24.000 al novembre de 1938. A més, arran del pogrom (7) contra els jueus (8) del novembre del 1936, aproximadament 30.000 jueus van ser internats en els camps de concentració, de manera que el nombre total es va incrementar fins a gairebé 54.000 persones. El brutal tractament que van rebre els internats jueus, que no havia rebut cap grup de detinguts fins aquells moments, va servir per reforçar la pressió a favor de la emigració entre la població jueva. De fet, una gran part dels presos jueus alliberats a finals d'aquest any, ho feien amb la condició d'abandonar Alemanya, deixant enrere totes les seves propietats i el seu món. Des d'aquest moment, fins a l'inici de la guerra, es va incrementar novament el nombre de detinguts, fins a gairebé 21.000 persones, al setembre de 1939.

L'Holocaust és el genocidi del poble jueu. També se'l coneix com la Shoah (en hebreu, "catàstrofe" o "destrucció"). És l'extermini de sis milions de persones jueves, entre les quals un milió i mig de nenes i nens jueus. L'Holocaust és l'únic genocidi al llarg de la història de la humanitat en què s'ha volgut assassinar tot un poble arreu del planeta; l'únic cop en què s'ha construït expressament una indústria de l'extermini mitjançant cambres de gas i forns crematoris. Foren assassinats dos terços dels jueus europeus. Auschwitz es el símbol.

Tercera fase dels camps nazis: La primera meitat de la guerra (1939-1942)

Amb l'esclat de la guerra i la progressiva ocupació de territoris, es va produir l'expansió del sistema de camps de concentració al mateix temps que es transformaven les condicions dels presos i la composició dels detinguts. Tots els camps es van convertir en centres d'internament, interrogatori i a l'octubre de 1939, Himmler va ordenar que totes aquelles persones que durant les ràtzies policials fossin detingudes per no treballar, ingressessin també als camps. A més, s'havia d'empresonar tots els jueus que, després del pogrom de novembre de 1938, no havien abandonat Alemanya, així com totes les persones que provoquessin aldarulls, protestes o accions de rebel·lia. En aquest context, per exemple, es va endurir la persecució dels sacerdots catòlics acusats de "minar la voluntat de lluita del poble alemany" per les seves prèdiques pacifistes i per criticar el govern nazi per la repressió que es practicava sobre la comunitat jueva.

Aquest procés, juntament a l'internament dels ciutadans procedents dels països ocupats per Alemanya, va provocar que el nombre de detinguts gairebé es quadrupliqués, passant d'unes 21.000 a l'agost de 1939, a 70.000-80.000 a la primavera de 1942.

Als països de l'Europa Occidental i del Nord, la persecució es va centrar, bàsicament, en els grups d'adversaris polítics a l'oposició política, els sabotejadors i els membres dels diferents grups de resistència que van sorgir amb l'ocupació. No obstant això, en cap moment es va produir una persecució racial, perquè el règim nazi considerava a molts d'aquests pobles com "germans" o afins (noruecs, danesos, holandesos, etc.).

Als països de l'Europa Oriental la repressió era molt més gran perquè no se centrava únicament en l'eliminació dels grups d'oposició política, sinó que principalment es va posar en pràctica la política racial del règim i el reclutament de mà d'obra forçosa per a la indústria alemanya. En aquests països de l'Europa oriental, la direcció de les SS va començar a utilitzar els camps de concentració com un instrument per disciplinar els presoners destinats a treballs forçats que es van traslladar a Alemanya. Entre octubre i desembre de 1941, l'Exèrcit alemany va lliurar a les SS més de 100.000 presoners de guerra soviètics, que majoritàriament van ser condemnats a morir de fam i de malalties.

Els presos alemanys, que havien estat el grup més important, van passar a ser una minoria: mentre que a la tardor de 1941 eren el 75% dels detinguts, el març de 1945 eren només el 7% dels detinguts. Els presos de l'Europa oriental, especialment polonesos i soviètics, van passar a ser la majoria, al mateix temps que es produïa una profunda "jerarquització racial": els presos de categoria més inferior, jueus, gitanos i eslaus eren els que tenien més possibilitats de ser eliminats.

La incorporació del sistema de camps a la xarxa econòmica i administrativa de les SS va servir perquè Himmler pogués utilitzar els camps com un factor econòmic de gran importància. La utilitza-

ció dels presos com a mà d'obra havia de permetre que les SS es mantinguessin independents de les empreses privades, tot i que, el nivell de productivitat dels presos era molt baixa, especialment perquè tant important com treballar es considerava que ho era la "reeducació", el càstig i, finalment, l'eliminació. És a dir, no es buscava tant la rendibilitat econòmica a partir de l'esclavatge, com l'explotació gratuïta, l'enviliment, la degradació i la "reeducació" de l'ésser humà, amb mètodes completament irracionals.

La taxa de mortalitat era alta i a mesura que avançava la guerra augmentava a causa, principalment, de les condicions de detenció (insuficient alimentació, massificació, problemes d'epidèmies, escassa atenció mèdica, etc.) i de la proliferació, a a partir de l'hivern de 1939-1940, d'epidèmies de tifus, disenteria, etc. A Dachau, la taxa de mortalitat es va incrementar del 4% en 1938 al 36% el 1942; a Buchenwald va passar del 10% el 1938 al 19% el 1941, en Sachsenhausen va passar de poc menys del 3% en 1938, al 16.34% en 1941; xifres explicables també pel fet que es van generalitzar accions d'extermini dels presos malalts o dèbils i l'assassinat dels comissaris polítics soviètics. A començament de 1942 es van dur a terme les primeres execucions massives de jueus als camps de Polònia (Belzec, Sobibor i Treblinka), a les quals calia sumar les perpetrades a les zones soviètiques ocupades.

1942 a 1945: l'última etapa dels camps nazis

El fracàs de l'estratègia de la guerra llampec a l'Est i la prolongació de la guerra contra la URSS, van ser elements que van enfrontar l'economia de guerra alemanya a una greu escassetat de mà d'obra. A més, els presoners de guerra soviètics no van respondre a les expectatives que esperava la direcció de les SS, per la qual cosa Himmler va voler aprofitar els presos com a mà d'obra. Els comandants dels camps van passar a convertir-se en "directors" de les empreses econòmiques en què es van convertir els camps, i

Relació d'empreses alemanyes que van utilitzar com a mà d'obra els presoners dels camps de concentració

Empresa	Camp de concentració	Ciutat
ADLER, SA	Natzwiller-Struthof	Frankfurt
AEG	Stutthof	Thorn-Torun
	Kaiserwald-Riga	Riga
AFA-WERKE	Mauthausen	Schwechat
ASTRA	Flossenbürg	Chemnitz
AUTO-UNION	Flossenbürg	Hohenstein-Ernstthal, Zschopau, Zwickau
BAYER	Mauthausen	Passau
BMW	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Abteroda, Eisenach-Thuer
	Dachau	Allach, Blainach, Kaufbeuren, Lochhausen, Moosach
	Natzweiler-Struthof	Geisenheim
	Papenburg	Rastdorf-am-Werlte
	Sachsenhausen	Konigswusterhausen
DEUTSCHES BERGWERKS UND HÜTTENBAU GMBH	Mauthausen	Ternberg
DEUTSCHES ERD- UND STEINWERKE GMBH (EMPRESA DE LAS SS)	Mauthausen	Linz
DORNIER	Dachau	Aufkirch-Kaufbeuren, Kaufering, Trutzkirch-Titzing
EISENWERKE OBERDONAU GMBH	Mauthausen	Linz
RHEINMETALL BORSIG AG	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Düsseldorf
ERLA	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Thekla/Leipzig, Leipzig-Lindenthal
FLUGMOTORENWERKE "OSTMARK"	Mauthausen	Wiener Neudorf
FORD	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Colonia Fordwerke (talleres Ford)
FORST UND GUSTVERWALTUNG DES STIFTES ST. LAMBRECHT	Mauthausen	Sankt Lambrecht
GOLDSCHMITT	Gross-Rosen	Langebielau-Bielwa
GUSTLOF WERKE, OTTO EBERHARD PATRONENFABRIK	Mauthausen	Hirtenberg (subcomando del subcampo de Wiener Neustadt)
HEINKEL	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Gandersheim
	Mauthausen	Viena-Schwechat
	Natzwiller-Struthof	Zuffenhausen
	Ravensbrück	
	Barth/Ostsee	
	Berlín-Shonefeld	
	Rostock-Marienehe	
	Schwarzenforst	
	Sachsenhausen	Oranienburg
HOFHERR UND SCHRENZ	Mauthausen	Haidfeld, Hinterbruhl, Molding, Viena
IG FARBEN INDUSTRIES	Auschwitz	
	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Wolfen-Bitterfeld
	Gross-Rosen	Waldenburg
JUNKER	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Aschersleben, Helberstadt, Tarthun
KRUPP	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Essen
	Gross-Rosen	Langenbielau-Bielawa, Markstadt-Laskowitz
	Flossenbürg	Nürnberg
	Ravensbrück	
	Furstenberg	
	Neubrandenburg	
MESSERSCHMITT	Dachau	Asbach-Baumerheim, Augsburg, Augsburg-Pfersee, Burgau, Durach-Kottern, Fischen, Gablingen, Horgau-Pfersee, Kaufering, Moosach
	Flossenbürg	Joanngergenstadt
	Mauthausen	
METALL UNION	Auschwitz	
OBERILZMUEHLE ELEKTRIZITÄTSWERK	Mauthausen	Passau
OPTA RADIO	Flossenbürg	Wolkenburg

OPTIQUE IENA	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Weimar-Fischtenheim
ÖSTERREICHISCHE SAUERWERKS AG	Mauthausen	Sauerwerke, Viena
PHOTO AGFA	Dachau	Munich
PUCH	Mauthausen	Graz
RAX-WERKE GMBH	Mauthausen	Wiener Neustadt
SHELL	Neuengamme	Hamburg, Gelienburg
SCHNEIDER	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Leipzig-Lindenthal, Meuselwitz, Raucha
SIEMENS	Auschwitz	Bobrek, Trostberg
SOLVAY	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Bernburg
STAHLBAU-GESELLSCHAFT MBH	Mauthausen	Linz
STEINVEREDELUNGSWERKE AG	Mauthausen	Attnang-Puchheim (subcomando de Ebensee)
STEYR	Mauthausen	
STEYER-DAIMLER PUCH AG GRAZWERKE II	Mauthausen	Aflens, Leibnitz, Peggau, Steyr-Munichholz
TELEFUNKEN	Gross-Rosen	Langenbielau-Bielawa
UNIVERSALE HOSCH UND TIEFBAU AG	Mauthausen	
VALENTIN	Neuengamme	Brema-Farge
VISTRA	Buchenwald / Dora-Mittelbau	Wolfen-Bitterfeld
VOLKSWAGEN	Neuengamme	Fallersleben, Wolfsburg
ZEISS-IKON	Flossenbürg	Dresde
ZEITZ	Buchenwald / Dora-Mittelbau	
ZEPPELIN	Dachau	Friedrichshaven

per tant el treball dels presos era la prioritat més important.

A la segona meitat de 1942 van ser creats, per primera vegada en el desenvolupament del sistema de camps de concentració, una sèrie de "camps exteriors" destinats a solucionar les necessitats de mà d'obra de les empreses privades, enfortint així la col·laboració amb la indústria alemanya. La principal característica era que els presos ja no havien de tornar a la nit al camp principal, de manera que es podia incrementar la jornada laboral i disminuïen els problemes de transport. Per regla general, la iniciativa per a la creació d'un camp exterior procedia de les empreses privades que havien de dirigir una sol·licitud a la direcció econòmica de les SS. Els camps principals van desenvolupar una extensa xarxa de camps exteriors, també en mans de les SS, que s'encarregaven de l'administració interna, vigilància, transport dels detinguts, del manteniment dels presos i de les condicions mèdiques i sanitàries. Les empreses, per la seva banda, construïen els allotjaments i s'encarregaven de la organització del treball.

Una altra mesura per incrementar la productivitat del treball forçós, va ser la d'augmentar les detencions de civils polonesos i soviètics provocant que entre setembre de 1942 i abril de 1943, el nombre de presos en els camps de concentració es dupliqués, passant de 100.000 a 203.000 persones. Mentre el nombre de detinguts s'incrementava, també s'estimulava els interns per millorar la seva productivitat, augmentant el ritme de treball, la jornada laboral, etc. També es va introduir, per als presos alemanys i per als treballadors qualificats, la concessió de certs privilegis i una sèrie de millores en les seves condicions de detenció, que els permetien majors possibilitats de supervivència. A partir de mitjans de 1944, les onades de detencions massives i caòtiques que es van dur a terme a tota l'Europa ocupada, mentre es produïa la retirada de les tropes alemanyes, van provocar un fort creixement del nombre de detinguts: a l'agost de 1944 eren 524.286 persones, i el 15 de gener de 1945, 714.211 persones. Des de mitjans de 1943 el sistema dels camps d'extensió va créixer espectacularment: a finals de 1942 eren 82, a la fi de 1943, 186; el juny de 1944 eren 341, i al gener de 1945 eren ja 662. Els presos treballaven en indústries d'armament, privades i estatals, entre les quals destaca la indústria aeronàutica: el 1944 l'empresa Messerschmitt tenia un 35% de treballadors procedents dels camps de concentració de Flossenbürg i Mauthausen. Els deportats es van convertir en mà d'obra molt barata que, a més, tenia l'avantatge de poder renovar-se constantment, gràcies a la política expansionista alemanya. Per tant, el treball havia de servir, directament o indirectament, a l'economia de guerra, i per això la majoria dels nous centres de detenció es van situar prop de centres industrials, mines, pedreres, etc.

Montserrat Roig assenyala que, el 1944, les empreses Krupp van obtenir més de 110 milions de marcs de benefici amb l'explotació de 250.000 presos que treballaven en els seus 81 centres de producció. Desenes de milers d'aquests presos van morir en els camps que es van crear al voltant d'aquestes fàbriques, per la qual cosa Arthur Krupp va ser condemnat, el 1948, a 12 anys de presó i a la confiscació de tots els seus béns; el 1951 va ser alliberat i, a petició del Canceller Konrad Adenauer, va recuperar el seu patrimoni.

A l'hora de "llogar" mà d'obra, els industrials pagaven de tres a sis marcs diaris per persona, quantitat que ingressava directament les SS, que només gastaven una dècima part d'aquets import per alimentar cada presoner. També es comerciava amb els cadàvers: el cabell o la grassa humana era destinada a l'elaboració de sabó (el camp d'Auschwitz va vendre 60 tones de cabells a la firma Alex Zink, productora de filtres); els ossos calcinats eren destinats a la fabricació de fosfats, etc. D'aquesta manera, fins i tot després de la mort, les víctimes constituïen una inesgotable font de riquesa para el sistema. Els grans monopolis alemanys, inclosa la banca, estabiliren un saqueig sistemàtic de les empreses dels territoris conquerits, inclús abans de ser ocupats. Més de vint milions de persones es van convertir en treballadors i mà d'obra esclava per la indústria alemanya.

D'aquesta última etapa cal destacar especialment l'aplicació de l'anomenada "solució final", és a dir, l'extermini sistemàtic de la població jueva, després que el 20 de gener de 1942 alts mandataris del III Reich van prendre aquesta dedició a la Conferència de Wannsee. Eichmann va confessar, el 1961 durant el seu judici a Jerusalem, que durant aquesta conferència *''"es van estudiar amb rigor els millors mètodes per exterminar tot el poble jueu que vivia a Europa''*. Amb tot, des de 1941 enviar a una mort segura a éssers humans ja era un fet natural; el 8 de juliol es va donar l'ordre d'executar tots els gitanos d'Europa i el 9 de setembre de 1941 és va fer servir, per primera vegada, el gas Zyklon B al camp d'Auschwitz.

La *Solució final* representava que els jueus ja no serien enviats a camps de treball o de concentració, sinó a camps d'extermini: s'industrialitza i es burocratitza l'assassinat. A Auschwitz les SS van començar a gasejar massivament els jueus a principis de 1942, en una granja reformada; a partir del 26 de març començaren a arribar-hi els transports organitzats per Adolf Eichmann, de manera que va ser necessari reformar una segona granja per augmentar la capacitat de matar. Al juliol de 1942 Himmler va ordenar ampliar el camp de Birkenau per poder internar 200.000 presos i construir quatre crematoris amb cambres de gas, que van començar a funcionar, de manera inin-

Unes poques setmanes abans de l'alliberament del camp per tropes britàniques, va morir al camp alemany de Bergen-Belsen, la jove jueva holandesa Anne Frank, qui es va fer cèlebre per les seves memòries al costat de la seva germana Margot Frank qui va morir un dia abans que Anna. El camp va tenir un terme mitjà de 95.000 detinguts jueus d'ambdós sexes i van morir de 30.000 a 50.000 presoners.

terrompuda, des del 22 de març fins pocs dies avanç de la fi de la guerra. Entre el 8 de maig i el 29 de juliol de 1944. Rudolf Höss, per ordre de Himmler, va gasejar més de 400.000 jueus hongaresos a Auschwitz. Es va arribar a assassinar fins a 24.000 persones en un dia, moltes de les quals van ser cremades en fogueres a l'aire lliure perquè els crematoris no donaven l'abast. Les xifres són esfereïdores: es calcula que aproximadament 1,2 milions de jueus van morir a les cambres de gas d'Auschwitz, xifra a la qual cal sumar els polonesos, gitanos i presoners de guerra soviètics.

En la seva totalitat, la "Solució Final" va significar l'extermini dels jueus d'Europa ocupada pels nazis, on vivien aproximadament uns vuit milions de jueus. Es calcula que una mica més de sis milions de jueus van morir, o sigui, dos terços de tots els jueus que vivien a Europa en 1939, tot i que és impossible saber la xifra exacta. Uns 800.000 van morir als guetos, víctimes de les privacions i malalties; 1.400.000 en afusellaments massius, principalment en els territoris ocupats de l'Europa oriental; en els camps de concentració es calcula que van morir uns 2.900.000 jueus, dels quals 2.700.000 a les cambres de gas.

Les últimes setmanes de la guerra es van caracteritzar per les sagnants evacuacions dels diferents camps de concentració, en què es van assolir les xifres més elevades de morts: gairebé una tercera part dels 700.000 presos que es trobaven en poder de les SS al gener de 1945 van morir abans de maig d'aquest any. A tall d'exemple, cal esmentar que durant l'evacuació del camp de Stutthof, a Danzig (Polònia), el 85% dels presos traslladats al Reich alemany no van sobreviure a la marxa.

Notes

(1) Himmler, com a gestor dels camps de concentració, dels camps d'extermini i dels Einsatzgruppen (esquadrons de la mort), coordinà la matança metòdica de més de 6 milions de jueus, i d'entre 3 i 4 milions de polonesos, gitanos, comunistes, testimonis de Jehovà i d'aquells que els nazis consideraven indignes de viure, com els que tenien diverses malalties físiques o mentals o els homosexuals; a més de milers de presoners soviètics, molts dels quals van ser usats en l'experimentació. Poc abans del final de la guerra, oferí la rendició als Aliats si no se'l jutjava; després de ser arrestat per les forces britàniques, es va suïcidar abans que pogués ser interrogat.

(2) Fou una de les xarxes per a l'evasió dels nazis. Identificada per primera vegada per Simon Wiesenthal, sembla que es va fundar en 1946. Hi ha historiadors que consideren que el fet que els membres de les SS poguessin escapar era fruit no tant de les activitats d'una organització nazi clandestina com al caos de la postguerra.

(3) El partir Nacionalsocialista dels Treballadors Alemanys (NSDAP) liderat per Adolf Hitler va ser el partit que va guanyar les eleccions de 1932 en un context de profunda crisi econòmica –6 milions d'aturats–; el seu discurs demagògic, de rebuig al Tractat de Versalles, d'exaltació del nacionalisme i anticomunista, va convèncer molts alemanys i entre ells els grans industrials. El gener de 1933 fou nomenat cap de govern situaicó que va aprofitar per convocar noves eleccions i, enmig d'un clima de violència i terror protagonitzat per la SA i la SS, s'il·legalitzava el partit comunista, restringia la llibertat de premsa i reprimia l'oposició política; així aconseguí la majoria absoluta. El 1934, en morir el president de la República Alemanya, es proclamà Führer del III Reich i va assumir el poder absolut. A partir d'aleshores la repressió no va tenir aturador: durant la Nit dels Ganivets Llargs va fer assassinat més de 300 dirigents de la SA per tal de garantir l'absoluta submissió de tot el partit.

(4) La SA, (*Sturmabteilung,* eren les tropes d'assalt) esquadrons paramilitars extremadament violents similars als *fasci* italians. La SS (*Schutzstaffel,* cos de protecció) era l'altra organització paramilitar.

(5) Alguns autors han qualificat aquesta primera etapa de la violència nacionalsocialista com un fenomen de violència *"espontània"*. Reiche, E. G., "From 'Spontaneous' to Legal Terror: SA, Police and the Judiciary in Nüremberg, 1933-1934", en rev. European Studies Review, vol. 9, núm. 2, 1979, pàg. 237-264. HARRISON, T., "Political Police and Lawyers in Hitler s Germany", en rev. German History, vol. 10, núm. 2, 1992, pàg. 226-237.

(6) Inaugurat el 1933, pocs mesos després de l'arribada dels nazis al poder, primerament reunia presos polítics contraris al règim. El 21.03.1933 HImmler va redactar la circular a tots els caps de policia on anunciava l'obertura del camp "a favor de la pacificació nacional i segons el desig de la població". Theodor Eicke, el primer cap de Dachau, redactà un reglament intern que començava equiparant la tolerància amb la feblesa. Lentament les mesures preses a Dachau foren seguides per la resta dels camps. En aquest camp es formaren els primers SS. El 1935. Comencen a recloure's altres tipus de presoners, a més dels polítics, com Testimonis de Jehovà, homosexuals i emigrants. El 1938 s'hi van recloure els oponents polítics dels territoris annexionats, i més d'11.000 jueus alemanys i austríacs. El 1939 hi arribaren milers de gitanos (Sinti i Roma), i el 1940 més de 13.000 presoners són deportats de Polònia, entre ells alguns capellans i religiosos catòlics. Les execucions massives de més de 4.000 presoners soviètics comencen el 1941. El gas verinós s'aplica a partir de 1942, i el 1943 Dachau ja compta amb més de 150 subcamps, on els presoners fan treballs forçats per a la indústria bèl·lica.

(7) S'entén per pogrom (del rus: "погром") qualsevol alçament popular de caràcter violent, ja sigui espontani o premeditat, l'objectiu del qual és el linxament o assassinat de persones d'origen jueu així com l'espoliació de llurs béns i propietats.

(8) L'assassinat d'Ernst von Rath va servir com a excusa per a llançar una revolta contra ciutadans jueus arreu del país. L'atac va ser pensat perquè semblés un acte espontani, però de fet va ser orquestrat pel govern alemany i més concretament per les SS. Es van cremar i destruir aproximadament 1.574 sinagogues (pràcticament totes les que hi havia a Alemanya), molts cementiris jueus, més de 7.000 botigues i 29 magatzems jueus. Més de 30.000 jueus van ser detinguts i internats en camps de concentració, i prop de 200 foren malferits i assassinats. Aquesta violència indiscriminada explica que alguns alemanys que no eren jueus fossin assassinats simplement perquè algú va pensar que «semblaven jueus». Els esdeveniments a Àustria foren també terribles, i la major part de les 94 sinagogues de Viena i les cases d'oració van ser danyades parcial o totalment. La gent va ser sotmesa a tota classe d'humiliacions, incloent fregar els paviments mentre eren turmentats pels seus compatriotes austríacs, alguns dels quals havien estat els seus amics i veïns.

M. Dolors Santandreu
Rosa Serra Rotés